

Николай КОВАЧЕВ (Велико Търново)

СВОБОДЕН ИЗБОР НА ЛИЧНО ИМЕ – НОРМИ И НОРМАТИВНОСТ ПРИ ИМЕНУВАНЕТО

В съвременната ни личноименна система са достигнали и съжителстват лични имена (ЛИ) от различни епохи и от различен народностен и езиков произход. В нея си дават среща домашни – славянобългарски и чужди – тракийски, гръцки, латински, еврейски, западноевропейски и др. имена. Едни са се наложили с нормалните си несъкратени форми от съответния език, от които са заети, други са леко приспособени към фонетико-граматичните особености на домашните ни имена, а трети са съкратено-умалителни от домашни и чужди имена, понякога трудно узнаваеми по произход и значение.

Значителен брой чужди ЛИ вече са се утвърдили във фонда на личноименната ни система, добили са значителна честотност и географско разпространение и вече едва ли могат да бъдат отстранени. Това са имена, наложени след покръстването ни в 865/866 г. от календарно-празничната система на византийската християнска църква; тук имаме предвид ЛИ като **Иван**, носено от 248 657 наши граждани, **Мария**, чиито носители са 165 234 граждани...

В личноименната ни система разнообразяването и обогатяването на имената е вървяло по пътя на иметворчеството от домашни словообразователни основи и афикси (елементи) по наши типове и модели; от друга страна – по пътя на антропонимизацията на готови лексически единици чрез конверсия (**Аглика**, **Темнуга**, **Вълко**, **Сокъл...**); от трета страна чрез образуване на компо-

зити (сложни ЛИ) по стари образци, или пък са създавани съкратени-умалително-гальовни имена; не са малко и заетите чужди имена, дошли по различни пътища през различни епохи.

Личноименната ни система е отворена, тясно свързана със словното ни народно богатство, с особеностите на езика ни като славянски индоевропейски език; тя има свои специфични национални особености и предназначение, които трябва да се имат предвид. Не трябва да забравяме и това, че при именуването и избор на имена свое място намират и редица извънезикови фактори, народни традиции, обичаи, вярвания в магическата роля на имената, идейно-естетическите схващания на родителите, личните вкусове и предпочитания...

Проследим ли исторически състава на личните ни имена, въпреки превратностите на епохи и събития, ние установяваме, че народът ни дълго време запазва предимството на славянобългарските ни имена дори през първите два-три века на османското владичество; достатъчно е да надникнем в османските документи от XV и XVI век, изпълнени с имена на данъкоплатци и войнугани българи. Вероятно под натиска и целенасочената политика на гръцката патриаршия и духовенство през XVII-XVIII в. в антропонимията ни започват да се настаняват календарно-християнски имена на светци и църковни дейци. След Освобождението, предимно в градовете в средата на интелигенцията се появяват и редица западноевропейски имена.

Настъпилите обществено-политически, стопанско-икономически и културно-просветни промени след 1944 г. внесоха и основни изменения в живота, бита, психиката и вкусовете на обществото ни. Проявиха се стремежи за излизане от обсега на народните ни традиции и от спецификата и състава на личноименната ни система – проявиха се нови чужди ЛИ или пък новосъздадени имена по чужди модели и чуждо звучене; особено видимо тази тенденция се прояви през преходната десетилетка 1941/1950 г. и през първите години на следващата 1951/1960 десетилетка. Наложилите се и осъществените миграционни движения от селата към градовете и индустриалните центрове, от един район към друг район, засилените туристически и други контакти между страни и народи, увеличаването на преводната художествена литература, на чуждите пи-

еси, филми, телевизията, радиото и пресата, създадоха обективни условия за засилено чуждо влияние в материалната ни и духовна култура и оттук и в областта на личните ни имена и на именуването. У нас навлязоха значителен брой чужди ЛИ, повечето с незначителна честотност все още. Не трябва обаче да забравяме, че личноименната система на всеки народ има и трябва да има своя езиково-етнична специфика, своя национална багра, по която да се познава народността на всяко отделно лице. Нашата именна система трябва да добие преди всичко славянобългарския си облик. Това нашите специалисти езиковеди, нашите обществени и политически деятели и законодатели не би трябвало да забравят. Проблемите за избор – на „хубаво българско име“ за нашата народност и култура не може да бъде маловажен проблем, както на някои фактори се струва. В тази насока ние не можем да бъдем нихилисти към поставеното напоследък, под натиска на настъпилите у нас промени, прибързано определение „свободен избор на име“; чл. 7 (1) от „Закон за имената на българските граждани“, 6 март 1990 г., постановява: „Собственото име на детето се определя свободно от двамата родители по взаимно съгласие...“; (2) „Ако родителите не постигнат съгласие за собственото име на детето, длъжностното лице по гражданското състояние вписва в акта за раждане едно от предложените от родителите имена, което сметне за подходящо. Когато родителите не посочат име на детето, името се определя от длъжностното лице по гражданското състояние“ (ДВ, бр. 20, 9 март 1990 г, указ 243).

Единственото ограничение за избор на име е „не се допуска име, което е осмиващо, опозоряващо, обществено неудобно или несъвместимо с достойнството и традицията на българския народ“ (Чл. 5). Значи ли това, че родителите извън тези случаи могат да дават на де;ата си имена от каквито и да е други чужди антропонимични системи или пък да предлагат каквото им хрумне „изкалъпено“ от тях име? Именуването не е само езиковотворчески факт, а то има няколко особени страни и характерни признаци, с които трябва да се съобразява всеки български гражданин. С народно-традиционната, културно-естетическата и социално-политическата си страна и натовареност личните имена играят значителна роля в изграждането на националното, идейното, политическо

и естетическо възпитание на нашите млади поколения и на българската нация, тръгнала по пътя на истинската демокрация.

Всичко това налага час по-скоро нашите специалисти, на предно място ономастите, да подложат именната ни система на задълбочено и всестранно изследване и постигнатите изводи и заключения да станат широка и здрава основа за създаване и приемане на норми и нормативност за избор на имена на нашите деца, за обогатяване и опазване чистотата и спецификата на нашата българска личноименна система. При тези бъдещи проучвания и обсъждания да намерят мястото си както езиковеди и ономасти, така и етнографи, историци, социолози, естети, писатели, политици, общественици и широката ни общественост. При тези разисквания на всяка цена да се имат предвид няколко основни проблема и свързаните с тях въпроси:

1. На какви признаци трябва да отговаря личноименната ни (антропонимичната) система, в сравнение с тези на другите балкански и европейски страни.

2. На какви обективни норми и нормативност трябва да се основава подборът (изборът) на личните имена при именуването и преименуването на бъдещите ни граждани, за да се определят техните имена като „хубави български“.

3. Кои от тези норми на всяка цена трябва да бъдат декретирани (кодифицирани) от нашето законодателство като задължителни за всеки български гражданин, за да може личноименната ни система бавно и постепенно да придобие предимно националната си славянобългарска специфика и самобитност.

Досега направеното в тази насока е недостатъчно. Предоставените (помощни) брошурки, именници и речници в помощ на младите семейства, на службите по гражданското състояние, на паспортните и съдебните бюра изпълняваха до известна степен предназначението си, но във всеки от тях имаше известна доза субективизъм – предпочитание на отделния им автор към едни или други имена. И това не можеше да бъде другоаче при досегашното състояние на теоретичната ни антропонимична литература във връзка с проучване и установяване на основните нормативни принципи за избор на „хубави, подходящи имена“. Субективизмът идва от това, че отделните наблюдения и изводи на нашите изследова-

тели се градяха въз основа на ограничен брой лични имена, а не върху цялата съвкупност на имена, поне от съвременната ни епоха. Пред отделния антропонимист заставаха непосилни за преодоляване трудности, които би могло да се преодоляват колективно. Според нас тези трудности се изразяват преди всичко в следното:

1. Липса на национална картотека-архив на личните ни имена, съществували през вековете; липса на подобна картотека на личните ни имена в съвременната ни личноименна система.

2. Досега (в продължение на 45 години след 1944 г.), усилията на антропонимистите ни не бяха обединени от обща програма за всестранно събиране и проучване на имената ни.

3. Досега у нас не се организираха и проведеха кръгли маси, конференции и съвещания във връзка с проблемите на теорията и практиката на именуването и преименуването.

4. Съществуващите законодателни решения и наредби за именуването са много общи и дават възможност за субективизъм в преценка на едни или други имена, предлагани от родители за децата им; не са изключение по отделни предложения да се стига до съдебни процеси, при които се намират в затруднение и съдебните органи.

За да се подпомогне разработването проблемите на личните ни имена, от десетина години Кабинетът и Проблемната научноизследователска лаборатория по българска ономастика при Великотърновския университет изгради две картотеки:

а) Картотека на ЛИ в бившите 99 околийски града, със статистически данни по години и десетилетки до 1970 г. въз основа на регистрите за раждане.

б) По специални програми с електронноизчислителни машини през последните пет години беше изградена втора картотека за ЛИ в България, отразени в службите ЕСГРАОН при бившите 28 окръжни центрове в страната.

Едни от изследователските задачи на Центъра по българска ономастика при ВТУ е да се разработят за ползване от службите по гражданското състояние и от гражданите „Препоръчителен именник“ и „Препоръчителен честотно-тълковен речник на личните имена у българите“. Във връзка с това нашата антропонимична наука трябва да установи и приеме конкретни препоръчи-

телни норми на основата на които да бъдат подбрани (и препоръчани) подходящите „хубави български имена“.

Ето защо тук ние си позволяваме да поставим пред Кръглата маса дискусивно въпросите за *нормите и нормативността при имената*, за изискванията, съдържанието и разработката на препоръчителния именник и честотно-тълковен речник.

Известно е, че понятието (определението) *норма* може да има по-общо и по-конкретно стеснено значение, в зависимост от това в каква област се прилага. В широк смисъл това е „правило, точно предписание, образец, установен ред или строй за нещо“. (Ал. Милев, Й. Братков, Б. Николов, Речник на чуждите думи в българския език. С., 1958, 421).

В областта на езика и речта боравим с *езикови норми*, свързани с различни сфери на езика, с различни негови равнища. В обсега на личните имена и на личноименната ни система, въз основа на обективно съществуващите закономерности (езикови и извънезикови) трябва да се разкрият техните същности и оттук убедително да се постановят основните норми за спазване и приложение в практиката. Тези норми, разбира се, ще трябва да се виждат в относителната им статика и динамика. Всяко поколение и епоха ще внася свое виждане и съдържание в приетите норми и в тях ще се внасят необходимите промени. Изработването на общо-валидни норми в обсега на имената засега среща значителни затруднения, тъй като в тази насока, както вече посочихме, наблюденията и разработките са недостатъчни. На *първо място* трябва да имаме предвид предназначението и спецификата на имената, основната и второстепенните им функции, като не се забравят и наследените традиции и обичаи при именуването, идейно-естетическите вкусове на нашите граждани, които търпят промени и пр. Личните имена са езикови факти, но и обществено-социални и естетически дадености, които също така затрудняват установяването и приемането на нормативните изисквания за преценка и избор на имената. В тази насока са необходими няколко подхода към тях: *лингвистичен* – проучване на имената в езика и речта, в книжовния и народния език, във фонетично, граматично, лексикално и словообразователно отношение; *лингво-стилистичен* подход – разкриване битуването на имената в живота, в народното творчество,

в художествената литература; **социологичен подход** – проявата и свързването на едни или други имена и на техни съкратени и умалително-гальовни производни с отделни социално-производствени групи и съсловия и пр.

При установяване, приемане и узаконяване на бъдещите норми за подбор на имена е необходимо да се имат предвид утвърдените наши и отдавна заети имена с нормални пълни (изначални) форми и техните съкратени и умалително-гальовни производни имена; едносъставните и сложните имена. Всяко отделно име да бъде преценено от следните страни:

1. Специфичност на формата – първична, производна, проста – сложна, нормална – съкратена, умалително-гальовна.

2. Честота на употреба да 1980 година; тенденции за разпространение в бъдеще – 1980/1990 г.

3. Принадлежност на името към фонда или периферията на личноименната ни система.

4. Географско-диалектно разпространение по райони (в ЮИ, СИ, СЗ, ЮЗ България или в И, З, С, Ю България).

5. Словообразователен тип (конверсионен, суфиксален, префиксален, префиксално-суфиксален, композитен).

6. Възможност за образуване на съкратени и умалително-гальовни форми и имена.

7. Възможност за образуване на звателни форми; на бащини, фамилни и родови имена.

8. Възможност за образуване на варианти и дублети.

9. Звукова оркестрация – благозвучие и дисхармония.

10. Езиково-народностен произход – домашен, чужд, ново-създадено.

11. Смеслова натовареност (пожелателност, предпазност и пр.).

12. Естетико-етична натовареност.

13. Социална и идейно-политическа натовареност; възможност за съвременно преосмисляне (Христос > Христо, но днес да се свързва с образа на Христо Ботев, Христо Смирненски; Васил – с Васил Левски и пр.

14. Преценка на името за съвременност и архаичност; възможност за просъществуване и запазване и в бъдеще.

15. Лесно запомняне на личното име (звукова форма, краткост, семантика).

Най-важната задача за нормализация на имената, според нас, е да се приеме основната им пълна първична форма (звукова страна и ударение); предимство да получат утвърдените домашни славянобългарски имена и на второ място застите и наложени имена, получили широко географско разпространение и значителна честотност; на трето място приятно звучащи и поетични сполучливо новосъздадени имена от домашен словообразователен и лексикален материал.

Предварително задълбочено да се разработят от нашите специалисти езиковеди *проблемите за дублетността и вариантността на имената* и да се реши доколко дублетите и вариантите на имената обогатяват и разнообразяват паспортната ни именна система. В тази насока картотеките при Центъра по българска ономастика при ВТУ дава добра възможност за подобни проучвания. Струва ни се, че тук критерият за допускане на отделни имена на първо място ще се базира на честотната реализация на дублета или варианта в сегашната практика на именуването: например Аврам се носи от 1031 граждани, а Авраам от 1; Иглика – 333, а Аглика – 97; Агнеса – 130, Агнес – 26; Адриана – 841, Адриана – 184, Адреана – 51, Адреяна – 8; Ваньо – 1031, а Ваню – 6; Васьо – 15, а Васю – 5 и пр.

Изхождайки от спецификата на личните ни имена, след едно разностранно проучване и разискване, трябва да се стигне до изработване, приемане и кодифициране на нормите и нормативността за избор и даване на имена на нашите бъдещи граждани, като се трасира подходящ път за изграждане предимно на наша славянобългарска личноименна система.